

"Маленькі трагедії" — збірка О.Пушкіна, складається з творів:

- "Скупий лицар";
- "Моцарт і Сальєрі";
- "Кам'яний гість";
- "Бенкет під час чуми".

СКУПИЙ ЛИЦАР

Перекладач: М. Вороний

СЦЕНА ПЕРША

В башті.

Альбер і Іван.

Альбер

Хоч би там що, я буду на турнірі.

Ану, Іване, покажи шолом.

Іван подає йому шолом.

Пробитий, знищений. Його надіти
Не можна. Треба десь новий дістати.
Який удар. Проклятий граф Делорж!

Іван

І ви йому віддячили незгирше:
Коли з стремен ви вибили його,
Добу лежав без тями він та ледве
Чи й вичуняв.

Альбер

А шкоди ж він не має:

Його нагрудник венеційський цілий,
А груди і шага йому не варті,
Бо інших він не стане купувать.
Чом я тоді ж не зняв шолома з нього!
А зняв би я, коли б не сором тільки
Тих пань і герцога. Проклятий граф!
Вже краще б голову мені пробив.
Убрання треба теж. В останній раз
Всі рицарі сиділи в адамашках
Та в оксамитах; я один був тільки
У панцирі за герцогським столом.
Перепросив, що випадково трапив
На той турнір. А нині що скажу?
О бідність, бідність! Як вона нам серце
Принижує. Коли Делорж ударом
Свого списа важкого мій шолом
Пробив і далі проскакав повз мене,
А я, з чолом одкритим, острогами
Мого Еміра стиснувши, помчав
Як вихор і, немов пажа малого,
Відкинув графа геть на двадцять кроків,
Як з місць своїх всі дами підвелись,
Коли сама Клотільда, вид закривши,
Несамохіть зненацька закричала,
І славили герольди мій удар, —
Тоді нікому й думка не майнула,
Що сталося причиною моєї
Хоробрості і сили навісної!
Я ошалів за мій шолом зіпсутий;
Геройству щоб було виною? Скупість.
Так! Заразитися нетрудно нею

Під спільним дахом тут з моїм отцем.
Що бідний мій Емір?

Іван

Він все кульгає.
Вам виїхати не можна ще на нім.

Альбер

Ну, що робить, куплю собі Гнідого,
Недорого за нього й правлять.

Іван

Так,
Недорого, та грошей в нас нема.

Альбер

Що ж каже той непотріб Соломон?

Іван

Він каже, що не може більш давати
Вам грошей без застави.

Альбер

Без застави?
А де ж мені заставу взяти... диявол!

Іван

Я говорив.

Альбер

Що ж він?

Іван

Та крекче й мнеться.

Альбер

То ти б сказав йому, що мій отець
І сам, як жид, багатий, що раніш
А чи пізніш я все одержу в спадок.

Іван

Я говорив.

Альбер

Щож?

Іван

Мнеться та все крекче.

Альбер

Яка біда!

Іван

Він сам хотів прийти.

Альбер

Ну, слава Богу. Вже його на сей раз
Без викупу не випущу я.

Стукають у двері.

Хто там?

Входить жид.

Жид

Слуга найнижчий ваш.

Альбер

А, мій друзяка!
Проклятий жид, поважний Соломон!
Ану ходи сюди: так ти, я чую,
Не віриш в борг?

Жид

Ах, рицарю ласкавий,
Присяйбі, рад би я... але не можу.
Де грошей взять? Я знищився упень,
Все рицарям ретельно постачавши.
Ніхто не платить. Вас хотів просить,
Чи не могли б ви хоч частину дати...

Альбер

Розбійнику! Та, мавши в себе гроші,
Чи я б морочився з тобою? Ну,
Не будь упертим, любий Соломоне,
Давай червінці. Висип мені сотню,
Поки тебе не потрусили.

Жид

Сотню!
Якби ж то мав я сто червінців!

Альбер

Слухай:
Не гріх тобі приятелів своїх
Не визволяти?

Жид

Присягаюсь...

Альбер

Годі,
Застави захотів? Що за дурниця!
Що я в заставу дам? Свинячу шкуру?
Якби я міг в заставу дати щось,
То вже давно продав би сам. Чи слова
Рицарського тобі, собако, мало?

Жид

О, ваше слово, поки ви живі,
Багато дуже важить. Повні скрині
Усіх багатирів фламандських зараз,
Як талісман, воно вам одімкне.
Але коли його передасте ви
Мені, єврею бідному, самі ж —
Хай Бог боронить! — помрете, тоді
В моїх руках воно подібне буде
До ключика відкинutoї в море
Шкатулки.

Альбер

Та хіба переживе
Мене отець?

Жид

Як знати? Наші дні
Полічені не нами. Цвів ще вчора
Юнак, а нині вмер; і ось чотири
Діди на плечах згорблених несуть
Його в могилу. Ще барон здоровий.
Як пан Бог дасть, літ десять, може, двадцять,
І двадцять п'ять, і тридцять проживе він.

Альбер

Ти брешеш, жиде. Через тридцять літ
Мені вже буде п'ятдесят, тоді
Нащо мені й ті гроші?

Жид

Гроші? Гроші

Потрібні завжди нам, у кожному віці;
Але юнак в них бачить слуг моторних
І, не жалючі їх, шле туди й сюди;
Старий же бачить в них певніших друзів
І береже їх як зіницю ока.

Альбер

О, мій отець не слуг своїх, не друзів
В них бачить, а панів, і сам їм служить.
І як ще служить? Як алжирський раб,
Як пес на ланцюгу. В холодній цюпі
Живе, п'є воду, їсть сухі скоринки,
Всю ніч не спить, все бігає та бреше.
А в скринях золото дарма собі
Лежить. Мовчи! Колись мені воно
Послужить, не залежиться...

Жид

О, певно,
На похоронах ясного барона
Пролетється більше золота, ніж сліз.
Пошли вам, Боже, спадок швидше.

Альбер

Amen!

Жид

А можна б...

Альбер

Що?

Жид

Так, думав я, що зілля
Таке є...

Альбер

Що за зілля?

Жид

Так — є в мене
Дідусь один знайомий, він єврей,
Аптекарь бідний...

Альбер

Певно, що лихвар
Такий же, як і сам ти, чи чесніший?

Жид

Ні, рицарю. Мій Товій інший торг
Провадить... Він готує краплі... Дивно,
Яка в них сила.

Альбер

А мені з них що?

Жид

На скляночку води... трьох крапель досить:
В них ні смаку, ні кольору не знати;
А чоловік без болю в животі,
Без нуду, без різачки умирає.

Альбер

То твій дідусь отрутою торгує?

Жид

Так — і отрутою.

Альбер

Що ж? Замість грошей
У позику мені даси ти з двісті
Пляшок отрути — по червінцю пляшку.
Чи так, чи як?

Жид

Ви смієтеся з мене.
Ні, я хотів... можливо, ви... я думав,
Що час баронові вже вмерти.

Альбер

Як?
Струїти батька! Синові посмів ти...
Держи його, Іване! І ти смів

Мені!.. Та знаєш ти, душе жидівська,
Собако, гадино, що я тебе на брамі
Повішу зараз же.

Жид

О, винен я!
Даруйте, я пожартував.

Альбер

Іване,
Вірьовку!

Жид

Я... я жартував. Я гроші
Приніс вам.

Альбер

Геть, псе!

Альбер

Жид виходить.

От мене до чого
Доводить скупість рідного вітця!
Жид смів мені таку пораду дати!
Вина мені дай склянку! Я тремчу весь...
А все ж, Іване, грошей мені треба...
Біжи за жидом проклятим. Візьми

Його червінці. Та сюди мені
Подай каламаря. Я шахраєві
Дам рózписку. Але самого Юду
Сюди не вводь... Або чекай — червінці
Його пахтітнуть отруйним духом,
Як срібняки прапращура його...
Вина просив я.

Іван

В нас вина ні краплі
Нема.

Альбер

А те вино, що в подарунок
Мені прислав з Іспанії Ремон?

Іван

Останню пляшку вчора я заніс
Слабому ковалеві.

Альбер

Пам'ятаю...
То дай води. Яке життя прокляте!
Ні, край всьому — піду шукати суду
У герцога: нехай примусить батька
Мене тримати при собі як сина,
А не як мишу ту, що з підземелля.

СЦЕНА ДРУГА

Льох.

Барон

Як молодий гульвіса жде спіткання
З повією лукавою якоюсь
Або з улещеним пустим дівчам,
Так я весь день чекав того часу,
Коли зійду нарешті в льох таємний
До вірних скринь моїх. Щасливий день!
Сьогодні можу я у шосту скриню
(У скриню ще не повну) знову жменю
Назбираного золота покласти.
Здається, небагато, та помалу
Скарби ростуть. Десь я читав, що цар
Раз воїнам звелів знести на купу
Землі по жмені. І курган величний
Там виріс, і з його вершини цар
Міг оглядати весело навколо
І поле, вкрите білими шатрами,
І море, де мигтіли кораблі.
Так я, мою звичайную данину
По жмені бідній вносячи в цей льох,
Насипав мій курган і з нього можу
Дивитися на все, мені підвладне.
Що не підвладним є мені? Мов демон,
Я звідси можу світом керувати.
Захочу — і збудуються палаци,
Захочу — і в сади мої розкішні
Збіжаться німфи жвавою юрбою,
І музи дань свою мені дадуть,
І вільний геній схилиться в покорі,
І труд безсонний, і чеснота смирно
Чекатимуть моєї нагороди.
Я свисну — і скривавлене злочинство

Вповзе до мене боязко і руку
Мені лизатиме, і в очі гляне,
Читаючи в них знак моєї волі.
Мені покірне все, а я — нічому;
Я знісся понад всім, я маю спокій;
Я знаю міць мою — і з мене досить
Свідомості цього.

(Дивиться на своє золото)

От ніби й трохи,
Але якої сили людських кривд,
Турбот, благань, сліз марних і прокльонів
Воно виразником є тяжкомовним!
Тут є старий дублон... Ось він.
Сьогодні
Його вдова мені дала, та перше
З трьома дітьми півдня перед вікном,
Голосячи, стояла на колінах.
Йшов дощ і перестав, і знов пішов, —
Не рухалася з місця лицемірка;
Її прогнати міг би я, та щось
Мені шептало, що мені вона
Борг чоловіків принесла і завтра
В тюрмі сидіти, певно, не захоче.
А цей? Його мені приніс Тібо.
Де взять було йому, неробі, шельмі?
Звичайно, вкрав, а може, там вночі
На битому шляху або в гаю...
Авжеж! Якби всі сльози, кров і піт,
Пролиті за все те, що тут таїться,
З глибин землі всі виступили враз,
То знов була б потіпа — захлинувся б
Я у моїх льохах. Але пора.

(Хоче відчинити скриню)

Коли я хочу скриню відчинити,
Я щоразу тремчу і весь горю.
Не страх (о ні! кого мені боятись?
Меч при мені: за золото дасть одсіч
Рицарська зброя), серце моє тисне
Якесь невідоме почуття...
Нас упевняють медики: є люди,
Що в душогубстві дістають приємність.
Коли ключа вкладаю я в замок,
Я почувую те, що почувують
Вони, як в жертву всадять ніж: приємно
І страшно разом.

(Відчиняє скриню)

Ось мої розкоші!

(Всипає гроші)

Йдіть, годі вам ганяти по світах,
Служити людським пристрастям і нуждам,
Спочиньте тут сном сили і спокою,
Як сплять боги в глибоких небесах!..
Сьогодні свято справити я хочу:
Перед усіми скринями по свічці
Я запалю і всі їх одімкну,
І, ставши серед їх, дивитись буду
На ті блискучі купи.

(Запалює свічки і відчиняє скрині одну по одній)

Я царствую!..

Який чарівний блиск! Моя держава
Мені покірна і міцна. В ній слава,
В ній честь моя і щастя! Я царствую!
А хто слідом за мною візьме владу
Над нею? Мій наслідник. Той безумець,
Той марнотратець молодий! Товариш
Гульвіс розпусних. Ледве я умру,
Він, він! сюди, під це німе, спокійне
Склепіння зійде з купою жадних,
Облесливих дворян, ключі у трупа
Мого укравши, з реготом одчинить
Всі скрині він — і потечуть скарби
В кишені їх діряві атласові.
Святе начиння він розіб'є, грязь
Полле царським елеєм — він розточить...
А по якому праву? Чи даремно
Це все мені дісталось, чи жартом,
Немов тому грачеві, що кістками
Гримить собі та купи загібає?
Хто знає, скільки ж то гірких ощад,
Затислих пристрастей, думок важких,
Турбот щоденних і ночей неспаних
На це зложилось? Чи скаже син,
Що серце в мене мохом обросло,
Що я не вмів бажати і що совість
Мене не гризла зовсім, совість — звір той,
Що пазурами серце нам шкребе,
Нежданий гість, докучливий розмовник,
Лихвар жорстокий, відьма, що від неї
На небі місяць мерхне і могили
Тривожаться і мертвих висилають!
Ні, спершу вистраждай собі багатство,
А там побачим, чи нещасний стане
Те марнувати, що набуто кров'ю.

Якби ж то міг я від очей непевних
Сховати льох мій!.. О, якби з могили
Прийти я міг і, вартовою тінню
На скрині сівши, від людей живих
Мої скарби тут стерегти, як нині!..

СЦЕНА ТРЕТЯ

В палаці.

Альбер, герцог.

Альбер

Повірте, найясніший пане, довго
Терпів я сором бідності гіркої.
Якби не скрутний стан, моєї скарги
Ви не почули б.

Герцог

Вірю, вірю вам:
Такий, як ви, шляхетний рицар, батька
Без крайньої потреби не оскаржить...
Таких розпусних мало... Будьте певні:
Я батька вашого усовіщу
На самоті, без шуму. Я чекаю
На нього. Ми не бачились давно.
Він другом був ще дідові мойому.
Пригадую, як на свого коня
Мене, мале хлоп'я, він садовив
І покривав своїм важким шоломом,
Немовби дзвоном...

(Дивиться в вікно)

Хто це? Чи не він?

Альбер

Так, пане мій, це він.

Герцог

Ідіть же ви
В той покій. Я покличу вас.

Альбер виходить, входить барон.

Бароне,
Який же радий я, що бачу вас
Бадьорим і здоровим.

Барон

Я щасливий,
Мій пане, що на ваш наказ мав сили
Явитися.

Герцог

Давно, давно вже ми
Не бачились. Мене ви не забули?

Барон

Я, пане мій? Я мов тепер вас бачу.
О, ви були дитина жвава. Герцог
Покійний говорив було мені:
"Філіппе (так і звав мене він завжди
Філіппом просто), що ти скажеш? Га?
Десь літ за двадцять, певно, ти та я —
Ми будем дурні перед цим малим".
Виходить, перед вами...

Герцог

Ми знайомість
Тепер відновим. Ви мій двір забули.

Барон

Старий вже я, мій пане. При дворі
Що я робитиму? Ви молоді ще:
Турніри, свята любі вам. А я
До них не здатен вже. Бог дасть війну,
То я готовий злізти, крекчучи,
Знов на коня, — ще сили в мене стане
Мій меч старий тремтячою рукою
За вас, мій пане, вийняти з піхов.

Герцог

Бароне, щирість ваша нам відома.
Ви другом дідові були; мій батько
Вас поважав. І я вас завжди мав
За рицаря хороброго; присядьмо.
У вас, бароне, діти є?

Барон

Є син.

Герцог

Чому ж його я при собі не бачу?
Вам двір докучив, а в його літах
І стані слід йому при нас би бути.

Барон

Мій син не любить світського життя:
Він дикої і мовчазної вдачі.
Круг замку по лісах він все блукає,
Як молодий олень.

Герцог

Не випадає
Йому людей цуратись. Ми привчим
Його до свят веселих і турнірів.
Пришліть його до мене. Відповідне
Свому становищу призначте сину
Утримання... Ви супитесь — з дороги
Стомились ви?

Барон

Я не стомився, пане,
Але мені ви завдали стиду.
Я перед вами не хотів признатись,
Та змушуєте ви мене сказати
Про сина те, що хотів я потаїти.
На жаль великий, пане, він не гідний
Ні ласки вашої, ані уваги:

Він молодість свою проводить буйно,
В низькій розпусті.

Герцог

Це тому, бароне,
Що він один. Самотність і безділля
Звичайно гублять молодих людей.
Пришліть його до нас — і він забуде
Ті звички, що на самоті засвоїв.

Барон

Простіть мені, мій пане, але справді
Я згодитись на це не можу...

Герцог

Чом же?

Барон

Звільніть старого...

Герцог

Я жадаю знати
Причину вашої відмови.

Барон

Гнів я
На сина маю.

Герцог

За що?

Барон

За лихе
Злочинство.

Герцог

В чім же є воно, скажіть?

Барон

Облиште, герцоге!..

Герцог

Це дуже дивно.
Чи вам за нього сором?

Барон

Сором... так...

Герцог

Що він зробив?

Барон

Він... він мене убити
Хотів.

Герцог

Убити! Так його віддам я
На карний суд, як чорного злочинця.

Барон

Доводити не стану я, хоч знаю,
Що, певно, прагне він моєї смерті,
Хоч знаю, що мене він замишляв...

Герцог

Що?

Барон

Обікрасти.

Альбер впадає в кімнату.

Альбер

Клевета, бароне!

Герцог

Як сміли ви?

Барон

Ти тут! І ти, ти смів!..
Ти міг таке на батька слово мовить!..
Я клевету! і перед нашим паном?
Мені, мені... чи вже не рицар я?

Альбер

Ви клеветник!

Барон

І ще не вдарив грім!
О Боже правий! Підійми ж свій меч
І розсуди нас!

(Кидає рукавичку, син хапливо її підіймає)

Альбер

Дякую. Ось перший
Дарунок батька!

Герцог

Що я бачив? Що
Було переді мною? Син прийняв
Від батька виклик. У які часи
Я герцогський ланцюг надів на себе!
Мовчи, ти, тигрєня! І ви, безумче,
Вгамуйтеся.

(До сина)

Киньте це; віддайте зараз
Цю рукавичку.

(Відбирає її)

Альбер

(Набік)

Шкода!

Герцог

Так і вп'явся
Кігтями в неї! Нелюд! Геть з очей
І не являйтесь доти, доки сам я
Вас не покличу.

Альбер виходить.

Ви, старий, нещасний,
Чи вам не сором?

Барон

Пане мій, простіть...
Не можу встояти: мої коліна
Ослабли... Душно!.. Душно! Де ключі?
Ключі, ключі мої!..

Герцог

Умер він. Боже!
О, що за вік! Які страшні серця!

МОЦАРТ І САЛЬЄРІ

Перекладач: Микола Бажан

Моцарт і Сальєрі

Сцена I

Кімната.

Сальєрі

Всі кажуть: правди на землі нема,
Та правди й вище теж нема. Мені
Це ясно так, немов звичайна гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Іще дитям, коли із високості
Звучав орган у давній церкві нашій,
Я слухав пильно — і солодкі сльози
Несамохіть з очей моїх текли.
Пусті забави рано я покинув;
Не зв'язані з музикою науки
Мені обридли; вперто і гордливо
Я зрікся їх, музиці я одній
Віддався весь. Важкий лиш перший крок,
Нудна лиш перша путь. Я подолав
Усі знегоди ранні. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Ремісником зробився: набули
Покірливу, суху рухливість пальці,
А вухо — певність. Звуки я вмертвив,
Неначе труп, розтяв музику. Звірив

Гармонію на алгебрі. Тоді
Насмілився, досвідчений в науці,
Віддатися розкошам творчих мрій.
Я став творить; але таємно й нишком,
Не сміючи ще марити про славу.
Бувало так, що в келії німотній
Сидівши кілька день без сну та їжі,
Зазнавши захвату і сліз натхнення,
Свій труд палив і холодно дививсь,
Як мисль моя і звуки, що родив їх,
Палаючи, з легким димком зникали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
Відкрив для нас незнані таємниці
(Привабливі, глибокі таємниці),
Чи я не кинув те, що знав колись,
Що так любив, у що так палко вірив,
Чи вслід за ним бадьоро не пішов,
Покірливий, мов мандрівник, якого
На путь правдиву спрямував зустрічний?
Напруженим, усталеним зусиллям
Я врешті у безмежному мистецтві
Досяг високих ступенів. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
До власних творів виявив співзвучність.
Я був щасливий: я втішався мирно
З труда свого, із успіху та слави,
Також з трудів і успіху моїх
Товаришів у чарівнім мистецтві.
Ні! я ніколи заздрості не знав,
Ніколи! — ні тоді, коли Пуччіні
Вмів полонить слух диких парижан,
Ані тоді, як вперше я почув
До "Іфігенії" вступні акорди.
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Хоч коли-небудь заздрісником ницим,

Гадюкою, розчавленою людом,
Яка гризе пісок та пил в безсиллі?
Ніхто!.. А нині — сам скажу — я нині
Став заздрісний. Я заздрю; і глибоко,
І боляче так заздрю я.— О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній — не бланганням,
Не саможертві, не палкій любові
І не труду дається в нагороду,
А осяває голову безумця,
Гульвіси марного?.. О Моцарт, Моцарт!

(Входить Моцарт).

Моцарт

Ага! побачив ти! хотів розважить
Я жартом несподіваним тебе.

Сальєрі

Ти тут! — Давно?

Моцарт

Ось тільки. Я тобі
Збирався дещо показати нове;
Але, проходячи повз корчму, враз
Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Кумеднішого зроду ти не чув...
Сліпий скрипаль так вигравав старанно.
Voi che sapete¹ грав собі. Чудово!
Не витерпів, привів я скрипаля,

Почастувать тебе його мистецтвом.
Ввійди!

Входить сліпий дідусь із скрипкою.

Із Моцарта що-небудь нам!

Старий грає арію з Дон-Жуана;

Моцарт регоче.

Сальєрі

І ти сміятись можеш?

Моцарт

Ах, Сальєрі
Невже і сам ти не смієшся?

Сальєрі

Ні.
Мені не смішно, як маляр нікчемний
Мені бруднить Мадонну Рафаеля,
Мені не смішно, як ганебний блазень
В пародії глузує з Аліг'єрі.
Іди, старий.

Моцарт

Стривай-но: ось тобі,
Пий за моє здоров'я.

Старий виходить.

Ти, Сальєрі,
Не в добрім дусі щось. Прийду до тебе
Я іншим часом.

Сальєрі

Щось же ти приніс?

Моцарт

Ні — так, дрібницю. Уночі недавно,
Коли мене безсоння все томило,
У голові з'явилися дві, три мислі.
Оце накидав їх. Твої думки
Спитать хотів, але тепер мені
Не радий ти...

Сальєрі

О, Моцарте, коли,
Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

Моцарт

(за фортепіано)

Нехай в твоїй уяві
Постане... хто? Ну, я — молодший трохи,
Закоханий — не надто, а ледь-ледь,—
Красуня тут, чи друг — такий, як ти —

Веселий я... І раптом: нагла тьма,
Мара з труни, чи інше щось подібне...
Ну, слухай же.

(Грає).

Сальєрі

Ти з цим до мене йшов
І міг спинитися побіля корчми
І слухать скрипаля сліпого! — Боже!
Ти, Моцарте, не гідний сам себе.

Моцарт

Що ж, добре?

Сальєрі

О, яка глибочина!
Яка сміливість і яка доладність!
Ти, Моцарте, є бог, але не знаєш
Цього ти сам. Я знаю, я.

Моцарт

Хай так...
Та божество моє вже зголодніло.

Сальєрі

Послухай: пообідаємо разом
У корчмі Золотого Лева.

Моцарт

Добре;

Я згоден. Ось додому лиш піду
Сказати жінці, щоб мене з обідом
І не чекала.

(Виходить)

Сальєрі

Жду тебе, гляди ж.

Ні! долі власній більше я не можу
Противитись: приречено мені
Його спинить,— інакше ми загинем,
Ми всі, жерці музики, не один
Лиш я з моєю славою глухою...
Яка користь, що Моцарт буде жить
І досягне височини нової?
Чи піднесе він тим мистецтво? Ні;
Воно впаде ізнов, коли він зникне:
Наступника він не залишить нам;
Що в нім за користь? Наче херувим,
Він декілька приніс нам співів райських,
Щоб, збуривши безкриле поривання
В нас, дітях праху, одлетіти геть!
Так одлітай же! Що скоріш, то краще.
Отруту цю, останній дар Ізори,
Я вісімнадцять літ ношу з собою —
Відтоді часто я вважав життя
За рану нестерпучу, був я часто
Із безтурботним ворогом на учті,
Але ніколи шепоту спокуси
Не слухав я, хоч я не боягуз,
Хоч глибоко образу почуваю,

Хоча життя й немиле. Я вагавсь.
Як смерті палко я жадав тоді!
Що вмерти? Думав: може, це життя
Ще дасть мені негадані дари;
Можливо, я ще звідаю і захват,
І творчу ніч, і радощі натхнення:
Можливо, нам сучасний Гайден дасть
Великий твір — порозкошую ним...
Частуючи ненависного гостя,
Гадав я: може, ще лютіший десь
Знайдеться ворог, ще лютіша кривда
На мене вдарить з гордих верховин —
Ізорин дар тоді не згине марно.
І сталося так! і ворога свого
Я тут знайшов, і цей сучасний Гайден
Мене чудовим захватом пойняв.
Тепер — пора! кохання тайний дар
Нехай перейде нині в келих дружби!

Сцена II

Окрема кімната в корчмі; фортепіано.

Моцарт і Сальєрі за столом.

Сальєрі

Чому сьогодні хмурий ти?

Моцарт

Я? Ні!

Сальєрі

Що, Моцарте, смутить тебе сьогодні?
Обід добірний, славне і вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

Моцарт

По правді,
Мій Requiem мене турбує.

Сальєрі

А!
Ти компонуєш Requiem? Давно вже?

Моцарт

Щось тижнів зо три. Та чудна пригода.
Тобі не повідав я?

Сальєрі

Ні.

Моцарт

Тож слухай:
Тому три тижні я вернувся пізно
Додому. Кажуть, що приходив хтось
Удень по мене. Чом, і сам не знаю,
Але всю ніч я думав: хто б то був?
І нащо я йому? Назавтра знову
Заходив він і не застав мене;
На третій день я хлопчика свого

В кімнаті бавив. Кликнули мене;
Я вийшов. Чоловік, увесь у чорнім,
Почтиво уклонившись мені,
Замовив Requiem і зник. Відразу
Я сів і став писати — і відтоді
Вже не з'являвся мій чорний чоловік;
А я і радий; жаль мені віддати
Мою роботу, хоч уже цілком
Готовий Requiem. Проте я...

Сальєрі

Що?

Моцарт

Мені признатись соромно...

Сальєрі

У чому?

Моцарт

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Він скрізь, мов тінь, женеться. От і зараз
Мені здається, з нами третій він
Сидить.

Сальєрі

Та годі! що за страх дитячий?
Розвій химерну думу. Бомарше
Казав було: "Послухай-но, Сальєрі,
Коли тебе обсядуть чорні мислі,
Шампанського ти пляшку відкоркуй,
Чи почитай "Весілля Фігаро".

Моцарт

А! Бомарше — дружив-бо він з тобою;
Для нього ти Тарара написав,
Чудесну річ. Там є один мотив...
Його наспівую, коли щасливий...
Ла-ла-ла-ла... Чи то, Сальєрі, правда,
Що Бомарше когось був отруїв?

Сальєрі

Не думаю: він надто був кумедний
Для ремесла такого.

Моцарт

Він же геній,
Як ти, як я. А геній і злочинство
Дві речі несумісні. Чи не правда?

Сальєрі

Ти думаєш?

(Кидає отруту в склянку Моцарта).

Ну, пий же.

Моцарт

За твоє

Здоров'я, друже, і за щирю спілку,
Яка єднає Моцарта й Сальєрі,
Цих двох синів гармонії.

(П'є).

Сальєрі

Стривай,

Стривай, стривай!.. Без мене випив!.. сам?

Моцарт

(кидає серветку на стіл)

Ну, ситий я.

(Іде до фортепіано).

Послухай же, Сальєрі,
Мій Requiem.

(Грає).

Ти плачеш?

Сальєрі

Я ці сльози

Уперше лю: і боляче й приємно,
Мов я звершив обов'язок тяжкий,
Немов одсік ножом цілющим шмат
Недужий тіла!.. Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені наповнить душу...

Моцарт

Коли б усі так почували силу
Гармонії! та ні: тоді б не міг
І світ стояти, бо ніхто б не дбав
Про справи життєві, низькі й буденні;
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало обраних, щасливців вільних,
Які користь огидну відкидають,
Єдиного прекрасного жерці.
Чи так? Та ніби занедужав я,
Мені щось важко; я піду, засну.
Прощай же!

Сальєрі

До побачення.

(Сам).

Заснеш

Надовго, Моцарте! Що, як правий він,
І я не геній? Геній і злочинство —
Дві речі несумісні. Ні, неправда:
А Бунарроті? чи це тільки байка

Юрби тупої — і не був ніколи
Убивцею створитель Ватікану?

1830

1 Ви, що знаєте (італ.).

КАМ'ЯНИЙ ГІСТЬ

Перекладач: М. Вороний

L e p o r e l l o:
O statua, gentilissima
Del gran' Commendatore!
...Ach, padrone!
"Don Jiovanni"*

СЦЕНА ПЕРША

Дон Гуан і Лепорелло.

Дон Гуан

Тут ночі діждемося. Ах! До брами
Мадрида ми нарешті добулись.
Вже хутко я по вулицях знайомих
Помчусь, плащем свої закривши вуса,
А капелюх насунувши на брови.
Як думаєш: так не пізнать мене?

Лепорелло

Авжеж, пізнати Дон Гуана трудно!
Таких як він — безодня!

Дон Гуан

Ти жартуєш?
Та хто ж мене впізнає?

Лепорелло

Перший сторож,
Гітана, або п'яний музикант,
Або свій брат — нахабний кавалер
В плащі і з шпагою наготові.

Дон Гуан

Малий в тім клопіт — хай пізнають! Тільки б
Мене не зуспів сам король, а втім
Нікого я в Мадриді не боюсь.

Лепорелло

А завтра ж дійде і до короля,
Що Дон Гуан з заслання самовільно
В Мадрид явився, — що тоді, скажіть,
Він з вами зробить?

Дон Гуан

Відішле назад,
Вже, певно, голови мені не втнуть:
Ачей же, не злочинець я державний!
Мене він оддалив, мене ж любивши,
Щоб чистий спокій вже дала мені
Родина вбитого.

Лепорелло

Ага! Ну то-то ж!
Сиділи б ви собі спокійно там!

Дон Гуан

Слуга покірний! Я там ледве-ледве
З нудьги не вмер. О Боже! Що за люди!
Що за земля! А небо? — Наче дим.
Що ж до жінок? Та я не заміняю,
Чи тямиш ти, мій глупий Лепорелло,
Останню в Андалузії селянку
На їх красунь найперших. Спочатку
Вони мені сподобались очима
Блакитними та білизнаю тіла,
Та скромністю, найбільше ж — новиною.
Та, слава Богу, хутко схаменувся:
Побачив я, що з ними гріх і знатись;
Життя нема в них — все ляльки воскові.
А наші, наші!.. Постривай, це місце
Знайоме нам: чи ти пізнав його?

Лепорелло

Як не пізнати? Монастир Антонів
Я добре тямлю. Ви сюди вчашчали,
А коней пильнував я в цім гаю, —
Проклята, вам скажу, повинність. Ви
Миліше тут свої часи збавляли,
Ніж я, повірте.

Дон Гуан

(замислено)

О Інеза бідна!
Її нема вже! Як її любив я!

Лепорелло

Інеза! Чорноока... Пам'ятаю!
Три місяці ви добре залицялись
До неї, поки вам поміг лукавий.

Дон Гуан

Ночами... в липні... Незвичайна милість
В її сумному погляді була
І в рисах помертвілих уст. Це дивно.
Здається, Лепорелло, за красуню
Її ти не вважав. І дійсно — мало
Краси правдивої було в ній. Очі,
Лиш очі й погляд... погляду такого
Я вже ніколи не стрічав! А голос
У неї тихий був, як у слабкої...
А чоловік її був лотр суворий —
Дізнавсь я пізно... О Інеза бідна.

Лепорелло

Та що ж! За нею зараз же були
Вже інші.

Дон Гуан

Правда.

Лепорелло

А живі-здорові
Як будемо, ще інші будуть.

Дон Гуан

Певно.

Лепорелло

Котру ж тепер шукати ми підем
В Мадриді?

Дон Гуан

О, Лауру! Впрост до неї
Біжу я стати перед очі.

Лепорелло

Добре.

Дон Гуан

До неї просто в двері; а як хто
Вже є у неї — вилетить вікном.

Лепорелло

Звичайно. Ну, розвеселились ми.
Недовго нас покійниці тривожать.
Хто йде до нас?

Входить чернець.

Чернець

Вона приїде зараз
Сюди. Хто тут? Ви люди донни Анни?

Лепорелло

Ні, ми самі собі пани. Ми тут
Гуляємо.

Дон Гуан

А ви кого ждете?

Чернець

На чоловікову могилу зараз
Прибуде донна Анна.

Дон Гуан

Донна Анна
Де Сольва! Як! Дружина командора,
Забив його... не пам'ятаю хто?

Чернець

Безсовісний, розпусний Дон Гуан,
Безбожник.

Лепорелло

Ого-го! Он як! Чутки
Про Дон Гуана докотились навіть
До мирного монастиря. Ченці
Хвалу йому співають.

Чернець

Може, вам
Знайомий він?

Лепорелло

Нам? Де там! Анітрохи.
А де ж тепер він?

Чернець

Тут його нема.
Він десь далеко звідси, на засланні.

Лепорелло

І слава Богові! Чим далі — краще.
Усіх би їх, розпусників, в один
Мішок та в море.

Дон Гуан

Що ти? Що ти мелеш?

Лепорелло

Мовчіть, це я навмисне...

Дон Гуан

Командора
Тут поховали?

Чернець

Тут. Йому дружина
Надгробок спорудила і щодня
Являється вона сюди самотньо
За упокій душі його молитись
І плакати.

Дон Гуан

Що за чудна вдова!
І непогана?

Чернець

Нас, ченців, жіноча
Краса приваблювати не повинна,
Але неправду говорити гріх:
Її краси чудесної не може
Не визнати й угодник.

Дон Гуан

Недарма
Небіжчик був ревнивий. Донну Анну
Він завжди під замком держав. Ніхто з нас
Не бачив її в вічі. Я б хотів
Поговорити з нею.

Чернець

Донна Анна

З мужчиною ніколи не говорить.

Дон Гуан

А з вами, отче мій?

Чернець

Це інша річ.

Зі мною розмовляє я чернець.

Та ось вона.

Входить донна Анна.

Донна Анна

Мій отче, відчиніть.

Чернець

В ту ж мить, сеньйоро — я на вас чекав.

Донна Анна йде за ченцем.

Лепорелло

Ну що, яка?

Дон Гуан

Її не видко зовсім
Під удовиним чорним покривалом.
Вузеньку п'ятку ледве я помітив.

Лепорелло

Доволі з вас. Уява за хвилину
Вам домалює решту, бо у вас
Вона жвавіша, ніж у маляра.
Вам все одно, з чого б не починати —
Чи з брів, чи з ніг.

Дон Гуан

А знаєш, Лепорелло,
Я з нею познайомлюсь.

Лепорелло

(про себе)

Ну, от маєш!
Цього ще треба! Чоловіка вбив,
Ще й на вдовині сльози подивитись
Йому кортить. Безсовісний!

Дон Гуан

Вже й смерклось.
Ще поки місяць не зійшов над нами
І в світлий присмерк тьму не обернув,
Ми ввійдемо в Мадрид.

Лепорелло

Іспанський гранд,
Мов злодій, ночі жде, боїться світла!
От прокляте життя! Чи довго буду
З ним борюкатись я? Вже й сил нема!

СЦЕНА ДРУГА

Кімната. Вечеря у Лаури.

Перший гість

Лауро, присягаюсь, ще ніколи
Так досконало гарно ти не грала!
Як ти чудово зрозуміла роль!

Другий

А як розвинула! З якою міццю!

Третій

З яким мистецтвом!

Лаура

Так, мені сьогодні
Вдавалось кожне слово, кожний рух.
Я вільно віддавалася натхненню,
Слова лились, немовби їх родила
Не пам'ять боязка, а серце...

Перший

Правда.

Тобі ще й досі блиском грають очі
І лиця паленіють — не згасає
Твій захват. О Лауро, не давай
Йому минути марно. Заспівай, Лауро,
заспівай що-небудь.

Лаура

Дайте

Мені гітару.

(Співає)

Всі

Bravo! Bravo! Чудо!..

Розкішно!

Перший

Дякуємо, чарівнице!

Ти серце пориваєш. З насолод
Життя хіба одно кохання дужче
За музику. Але й саме кохання —
Це теж мелодія. Поглянь: дон Карлос,
Твій гість похмурий, як він зворушився!

Другий

О що за звуки! Скільки в них душі!
Чиї слова, Лауро?

Лаура

Дон Гуана.

Дон Карлос

Що? Дон Гуан!

Лаура

Їх склав колись для мене
Мій вірний друг, мій вітрогон коханий.

Дон Карлос

Твій Дон Гуан — безбожник і поганець,
А ти — дурна!

Лаура

Чи збожеволів ти?
Та я тебе звелю ось зараз слугам
Зарізати, хоч ти іспанський гранд.

Дон Карлос

(встає)

Клич їх!

Перший

Лауро, годі! Не лютуй,
Дон Карлосе. Вона... вона забула...

Лаура

Що? Що на чеснім поєдинку брата
Його забив Гуан? А справді шкода,
Що не його самого.

Дон Карлос

Я дурний,
Що запалився.

Лаура

А! Признався сам,
Що ти дурний, — ну, згода.

Дон Карлос

Винен я!
Даруй, Лауро. Знаєш: я не можу
Спокійно чути це ім'я...

Лаура

Хіба
Тому я винна, що ім'я це вісить
У мене раз у раз на язиці?

Гість

Ну, а тепер, на знак, що в серці гніву
На нього ти не маєш, заспівай
Нам ще, Лауро?

Лаура

Добре, на прощання.
Не рано — ніч уже. Що ж заспівати?
А! Слухайте.

(Співає)

Всі

Незрівнянно, розкішно!..

Лаура

Добраніч вам, панове.

Гості

На добраніч,
Лауро!

Виходять. Лаура зупиняє дона Карлоса.

Лаура

Ти, шалений, залишись.
Сподобався мені ти, Дон Гуана

Ти нагадав мені, коли налаяв
Мене і з скреготом затиснув зуби.

Дон Карлос

Щасливий! Ти його кохала?

Лаура потакує рухом.

Дуже?

Лаура

О, дуже.

Дон Карлос

І тепер кохаєш?

Лаура

Зараз?

Ні, не кохаю. Двох мені не можна
Кохати. Я тепер тебе кохаю.

Дон Карлос

Скажи, Лауро, скільки літ тобі?

Лаура

Вже вісімнадцять літ.

Дон Карлос

Ти молода...

І будеш молодою ще літ п'ять
Чи шість. Навколо тебе ще літ шість
Вони юрбою тиснутися будуть,
Тебе голубити і милувати,
Носити подарунки дорогі,
Вітати серенадами нічними
І один одного на перехрестях
Вночі за тебе убивати будуть.
Та час мине — і очі западуть,
І зморщені повіки почорніють,
І сивина блисне в твоїй косі,
І називатимуть тебе старою,
Тоді що скажеш ти?

Лаура

Тоді... Навіщо

Про це гадати? Що то за розмова?
Чи в тебе все такі думки? Прийди
І відчини балкон. Як тихо в небі!
Повітря тепле не зрухнеться. Ніч
Цитриною і лавром пахне. Місяць
Блищить яскраво в темній та густій
Блакиті, і гукають вартові
Протягло: "Ясно!.." А далеко десь
На півночі — в Парижі, — може, небо
Сповите хмарами, і дощ іде,
І дме холодний вітер. А що нам,
Що нам до того? Карлосе мій, слухай:
Я вимагаю — усміхнись до мене.
Ну то-то ж!

Дон Карлос

Любий демон!

Стукають.

Дон Гуан

Гей, Лауро!

Лаура

Хто там? Чий голос?

Дон Гуан

Відчини...

Лаура

Невже!

О Боже мій!..

(Відчиняє двері)

Входить Дон Гуан.

Дон Гуан

Вітаю...

Лаура

Дон Гуан!

(Лаура кидається йому на шию)

Дон Карлос

Як? Дон Гуан!..

Дон Гуан

Лауро, друже мій!..

(Цілує її)

Лауро, хто у тебе?

Дон Карлос

Я — Дон Карлос.

Дон Гуан

От зустріч несподівана! Я завтра
Весь до твоїх послуг...

Дон Карлос

Ні, зараз, зараз.

Лаура

Дон Карлосе, вгамуйтеся. Ви у мене,
А не на вулиці. Ідіть, будь ласка.

Дон Карлос

(не слухаючи її)

Я жду. Ну що ж? Адже ж ти шпагу маєш.

Дон Гуан

Якщо тобі скортіло — дуже прошу.

Б'ються.

Лаура

Ай, ай! Гуане!

(Кидається на ліжко)

Дон Карлос падає.

Дон Гуан

Край. Вставай, Лауро!

Лаура

Що там? Убитий! І в моїй кімнаті!
Чудово! Що ж мені тепер робити,
Гульвісо, дияволе? Куди ж його
Я викину?

Дон Гуан

Та, може, він живий ще.

(Оглядає тіло)

Лаура

Якраз, живий! Дивись, проклятий! Просто
У саме серце ткнув його — не схибив;
І кров не йде з трикутної уразки,
А вже не дише — добре?

Дон Гуан

Що робить?
Він сам того хотів.

Лаура

Ех, Дон Гуане,
Аж прикро. Вічні фіглі та пригоди!..
А все, мовляв, — не винен. Звідки ти?
Давно вже тут?

Дон Гуан

Я тільки ось приїхав,
І то тихцем, мене ще не простили.

Лаура

І зараз же згадав свою Лауру?
Як так, то добре. Тільки ні, не вірю.

Ти поуз двір мій випадково йшов
І дім забачив.

Дон Гуан

Ні, моя Лауро,
Спитайся Лепорелло. Я спинився
Край міста в підлії Венті. Я Лаури
В Мадриді йшов шукати.

(Цілує її)

Лаура

Друже мій!
Чекай... при мертвому? Що з ним робити?

Дон Гуан

Облиш його. Удосвіта раненько
Я винесу його під опанчею
І покладу на перехресті...

Лаура

Тільки
Дивись, щоб не побачили тебе.
Як добре ти зробив, що на хвилину
Пізніш явився. В мене тут твої
Приятелі вечеряли. Ось тільки
Пішли вони. Якби ти їх застав!

Дон Гуан

Лауро, і давно його ти любиш?

Лаура

Кого? Ти сниш.

Дон Гуан

Ні. А признайся, скільки
Разів мене ти зрадила тоді,
Як не було мене?

Лаура

А ти, гульвісо?

Дон Гуан

Скажи ж... Ні, поговорим опісля.

СЦЕНА ТРЕТЯ

Пам'ятник командора.

Дон Гуан

Все йде на краще. Ненароком вбивши
Дон Карлоса, я чернецем смиренним
Сховався тут — і бачу кожний день
Мою вдову прекрасну, і, здається,
Запав їй в око. До цього часу
Поводились ми чемно і пристойно,
Але сьогодні зважусь на розмову.

Пора. Як я почну? "Насмілюсь..." Ні...
"Сеньйоро..." Ет! Що в думку навинеться,
То і скажу, без намислу, як справжній
Імпровізатор пісні про кохання...
Вже час би їй приїхати. Без неї,
Я думаю, нудьгує командор.
Яким тут велетнем він виглядає!
Які рамена! Що за Геркулес!
А сам, небіжчик, був малий та хирий!
Тут він, зіп'явшись на ногах, не міг би
До свого носа руку дотягти.
Коли за Ескур'ялом ми зійшлись,
Наткнувся він на шпагу і завмер,
Немов на шпильці коник польовий.
А вдачі він був гордої, крутої
І мав одважний дух... А! Ось вона.

Входить донна Анна.

Донна Анна

Він знову тут. Мій отче, вибачайте,
Що я порушила задуму вашу.

Дон Гуан

Я мушу в вас, сеньйоро, вибачення
Прохати. Може, я перешкоджаю
Печалі вашій вільно вилитись.

Донна Анна

Ні, отче мій, печаль моя в мені.
При вас мої благання можуть в небо

Смиренно зноситись. Прохаю також
І вас до них свій голос прилучити.

Дон Гуан

Мені молитесь з вами, донно Анно!
Не годен я доручення такого.
Я не посмію грішними устами
Святу молитву вашу повторяти.
Я тільки здалека дивлюсь на вас
З побожністю, коли, схилившись тихо,
Ви чорні кучері на мрамур білий
Розсиплете, — і бачиться, що тайно
На сей надгробок янгол прилетів.
В душі збентеженій я не знаходжу
Тоді молитви. Я дивуюсь німо
І думаю: щасливий той, чий мрамур
Зігріто подихом її небесним
І скроплено слізьми її кохання.

Донна Анна

Які чудні слова!

Дон Гуан

Сеньйоро!

Донна Анна

Що?

Мені... забули ви...

Дон Гуан

Що недостойний
Самітник я? Що грішний голос мій
Тут не повинен гучно розтинатись?

Донна Анна

Мені здалося... Я не зрозуміла...

Дон Гуан

Ах, бачу: ви про все, про все дізнались!

Донна Анна

Про що дізналась?

Дон Гуан

Так, я не чернець...
Край ваших ніг пробачення благаю.

Донна Анна

О Боже! Встаньте, встаньте!.. Хто такий ви?

Дон Гуан

Нещасний, жертва марного чуття!

Донна Анна

О Боже мій! І тут, при цьому гробі!
Лишіть мене!..

Дон Гуан

Хвилину, донно Анно!
Одну хвилину!

Донна Анна

Що, як зайде хто!

Дон Гуан

Ні, ґрати замкнені. Одну хвилину!

Донна Анна

Ну? Що? Чого жадаєте ви?

Дон Гуан

Смерті!

О, хай край ваших ніг умру я зараз,
Хай бідний прах мій тут же поховають,
Не обік праху, милого для вас,
Не тут, не близько, далі, там де-небудь
Біля дверей, край самого порога.
Щоб каменя мого могли торкнутись
Ви легкою ногою чи убранням,
Коли сюди, на цей надгробок гордий,
Ви прийдете, щоб кучері схилити
І лити сльози.

Донна Анна

Ви ума збулися!

Дон Гуан

Хіба бажати смерті, донно Анно,
То знак безумства? О, коли б я був
Безумцем, я б хотів живим лишитись,
Я б мав надію ніжною любов'ю
Порушити вам серце; о, якби
Я був безумцем, я б тоді всі ночі
Простоював перед балконом вашим,
Я б серенадами ваш сон тривожив,
Не став би я ховатись — навпаки,
Старався б вам потрапити на очі;
Якби я був безумцем, я б не став
Свої страждання зносити безмовно...

Донна Анна

То це ви мовчите?

Дон Гуан

Ах, донно Анно,
Це випадок, це випадково сталось,
Що вихопився я, а то моєї
Сумної таємниці ви не знали б
Ніколи в світі...

Донна Анна

І давно мене ви
Кохаєте?

Дон Гуан

Давно чи ні — не знаю,
Але відтоді, лиш я склав ціну
Хвилинному життю, відтоді тільки
Я зрозумів, що значить слово "щастя".

Донна Анна

Ідіть собі — ви чоловік непевний.

Дон Гуан

Непевний! Чим?

Донна Анна

Я слухать вас боюсь.

Дон Гуан

Я змовкну, тільки не женіть того,
Для кого образ ваш одна відрада.
Я не таю в душі палких надій.
Нічого не жадаю, тільки вас
Я мушу бачити, коли судилось
Мені життя.

Донна Анна

Ідіть — не місце тут
Таким словам, таким безумствам... Завтра
Прийдіть до мене; і коли на Бога

Присягнетесь поводитись зі мною
З повагою, я вас прийму, але...
Увечері, пізніш... Як повдвіла,
З того часу не бачу я нікого...

Дон Гуан

Ви янгол, донно Анно! Хай Господь
Утішить вас, як ви самі сьогодні
Утішили нещасного!..

Донна Анна

Ідіть же.

Дон Гуан

Одну хвилинку ще.

Донна Анна

Ні, треба, мабуть,
Самій піти... До того ж і моління
На ум не йде. Ви світськими річами
Мене розважили; від них вже ухо
Моє давно-давно відвикло. Завтра
Я вас прийму...

Дон Гуан

Ще вірити не смію,
Не смію щастю я свому віддатись!

Я завтра вас побачу... І не тут,
Не крадькома!

Донна Анна

Так, завтра, завтра.
Як вас зовуть?

Дон Гуан

Дієго де Кальвадо.

Донна Анна

Прощайте, дон Дієго.

(Виходить)

Дон Гуан

Лепорелло!

Лепорелло входить.

Лепорелло

Чого вам треба?

Дон Гуан

Любий Лепорелло!
Я... я щасливий! Завтра! Чуєш? "Завтра
Увечері, пізніш"! Мій Лепорелло,

Вже завтра!.. От що, приготуй мені...
Я, мов дитя, щасливий!

Лепорелло

Донна Анна
Далась на мову? Пару слів ласкавих
Вона до вас промовила, чи, може,
Її ви поблагословили?

Дон Гуан

Ні,
Мій Лепорелло, ні! Вона у себе
Побачення, побачення мені
Призначила!

Лепорелло

Невже? О вдови, вдови!
Всі ви одної вдачі.

Дон Гуан

Я щасливий!
Співати хочу, світ увесь обняти!

Лепорелло

А командор? Що скаже він про це?

Дон Гуан

Ти думаєш, він буде ревнувати?
Вже певно ні: він чоловік розумний,
І як умер, з того часу притих.

Лепорелло

Ні, ви погляньте на його стату́ю.

Дон Гуан

Що ж?

Лепорелло

Ніби дивиться вона на вас
І сердиться.

Дон Гуан

Іди лиш, Лепорелло,
Проси її ласкаво завітать
До мене, ні, до донни Анни завтра.

Лепорелло

Стату́ю в гості кликати! Навіщо?

Дон Гуан

Вже ж певно не для милої розмови.
До донни Анни запроси стату́ю
Прийти пізніш увечері і стати
Біля дверей на варті.

Лепорелло

Ну й охота

У жарти вам заходити і з ким!

Дон Гуан

Іди ж.

Лепорелло

Але...

Дон Гуан

Іди.

Лепорелло

Преславна, пишна

Статує! Пан мій, Дон Гуан, покірно
Вас просить завітати... Ні, не можу,
Їй-богу, страшно.

Дон Гуан

Тхір! Ось я тобі...

Лепорелло

Чекайте. Пан мій, Дон Гуан, вас просить
Прибути завтра ввечері пізніш

До вашої дружини в дім і стати
Біля дверей...

Статуя киває головою на знак згоди.

Ай!

Дон Гуан

Що там?

Лепорелло

Ай, ай, ай!

Ай, ай!.. Умру.

Дон Гуан

Що сталося тобі?

Лепорелло

(киваючи головою)

Статуя... ай!

Дон Гуан

Ти кланяєшся?

Лепорелло

Ні,
Не я — вона!

Дон Гуан

Що за бредню верзеш ти!

Лепорелло

Підіть самі.

Дон Гуан

Ну, от дивись, нікчемо!

(До статуї)

Я, пане командор, прошу тебе
Прибути завтра до вдови твоєї,
Де буду я, і стати там на варті
Біля дверей. Що? Будеш?

Статуя киває знов.

Боже мій!

Лепорелло

А що? Чи я вам не казав...

Дон Гуан

Ходім.

СЦЕНА ЧЕТВЕРТА

Кімната донни Анни.
Дон Гуан і донна Анна.

Донна Анна

Я прийняла вас, дон Дієго! Тільки
Боюсь, що вам моя сумна розмова
Нудною буде. Бідна удова,
Я все свою втрату пам'ятаю:
Мішаю сльози з усміхом, мов квітець.
Що ж мовчите ви?

Дон Гуан

Тішуся безмовно,
В уяві, що на самоті зі мною
Прекрасна донна Анна. Тут — не там,
Не при надгробку щасного мерця, —
І бачу вас уже не на колінах
Перед холодним, мармуровим мужем.

Донна Анна

То ви ревниві, дон Дієго! Муж мій
І в гробі мучить вас.

Дон Гуан

Я не повинен
Вас ревнувати: ви його обрали.

Донна Анна

Ні, з дон Альваром взяти шлюб мені
Веліла мати. Ми були убогі,
А дон Альвар — багатий.

Дон Гуан

Щастя мав!
Скарби порожні він до ніг богині
Зложив — от чим досяг він раювання!
Якби я перше вас пізнав, як радо
Мій славний стан, багатства — все б віддав,
Все за єдиний ваш ласкавий погляд!
Скорявся б я небесній вашій волі,
Як раб! Всі ваші примхи я пізнав би,
Щоб їх запобігати, щоб життя
Вам чарівною казкою здавалось!
Але, на жаль, мені судилось інше!

Донна Анна

Дієго, досить! Слухаючи вас,
Я мимохіть грішу — мені не вільно
Кохати вас, бо удова повинна
І домовині вірною зостатись.
Коли б же знали ви, як дон Альвар
Мене кохав! О, дон Альвар вже певно
Закоханої дами не прийняв би
У себе в домі, будши удівцем,
Він був би вірним шлюбному коханню.

Дон Гуан

Не мучте серця, донно Анно, вічним
Нагадуванням про свою дружину.
Доволі з мене кари, хоч на кару
Від вас і заслужив я, може.

Донна Анна

Чим?

Вас путами не зв'язано святими
Ні з ким, хіба не правда? Покохавши
Мене, ви проти мене й проти неба
Не винні.

Дон Гуан

Боже! Проти вас!

Донна Анна

Хіба

Ви винні проти мене? То скажіть же —
Чим?

Дон Гуан

Ні, ніколи!

Донна Анна

Що таке, Дієго?

Ви проти мене винні? Чим, скажіть.

Дон Гуан

Ні, ні, нізащо!

Донна Анна

Це, Дієго, дивно.

Я прошу вас, від вас жадаю...

Дон Гуан

Ні.

Донна Анна

А! Ось як ви моїй покірні волі,

А що мені ви зараз говорили?

Що ви б хотіли стать моїм рабом.

Дієго, я розгніваюсь: кажіть,

Чим проти мене винні ви?

Дон Гуан

Не смію:

Тоді мене зненавидите ви.

Донна Анна

Ні, ні! Я вас заздальгідь прощаю,

Але я знати хочу.

Дон Гуан

Не бажайте

Страшну, убийчу таємницю знать.

Донна Анна

Страшну! Ви мучите мене, Дієго:
Я страх яка цікава, — що таке?
І як образити мене могли ви?
Я вас не знала. Ворогів у мене
Нема і не було. Убійник мужа
Один і є.

Дон Гуан

(про себе)

Іде до краю справа!
Скажіть мені: нещасний Дон Гуан
Вам не знайомий?

Донна Анна

Ні, його я зроду
Не бачила.

Дон Гуан

В душі у вас до нього
Є ворожнеча?

Донна Анна

З обов'язку честі.
Але ви одхиляєте мене
Від мого запитання, дон Дієго, —
Я вимагаю...

Дон Гуан

Що, якби зустріли
Ви Дон Гуана?

Донна Анна

Я б тоді злочинцю
Кинджал всадила в серце.

Дон Гуан

Донно Анно,
Де твій кинджал? Те серце ось.

Донна Анна

Дієго!
Що ви?

Дон Гуан

Я не Дієго — я Гуан.

Донна Анна

О Боже! Ні, цього не може бути,
Не вірю, ні...

Дон Гуан

Я Дон Гуан.

Донна Анна

Неправда.

Дон Гуан

Я твого мужа вбив і не шкодую,
І каяття в душі моїй нема.

Донна Анна

Що чую я? Ні, ні, не може бути.

Дон Гуан

Я Дон Гуан, і я тебе люблю!

Донна Анна

(падаючи)

Де, де я?.. Ох!.. Я млію, млію!

Дон Гуан

Небо!

Що з нею? Що з тобою, донно Анно!
Прокиньсь, опам'ятайся: твій Дієго,
Твій раб край ніг твоїх!

Донна Анна

Покинь мене.

(Мляво)

Ти, ти мій ворог: ти відняв у мене
Все, що в житті було...

Дон Гуан

Створіння любе!
Я всім готов удар мій відкупить,
До ніг припавши, жду твого наказу:
Звели — умру, звели — я дихать буду
Для тебе лиш...

Донна Анна

Так ось той Дон Гуан...

Дон Гуан

А правда, вам його намалювали
Злочинцем, нелюдом? О донно Анно,
Чутки ті, може, в дечому й правдиві;
На стомленім сумлінні, може, зла
Багато залягло; але відтоді,
Як вас побачив я, все одмінилось:
Здається, я на світ родився знов!
Вас полюбивши, я люблю чесноту —
І в перший раз смиренно перед нею
Згинаю, тремтячи, свої коліна.

Донна Анна

О, Дон Гуан, я знаю, — красномовний!
Я чула: він лукавий чоловік...

Ви, кажуть люди, — баламут безбожний,
Ви сутий демон. Скільки ви нещасних
Жінок звели?

Дон Гуан

Ні одної з них досі
Я не кохав.

Донна Анна

І я тому повірю,
Щоб Дон Гуан уперше закохався,
Щоб не шукав нової жертви він!

Дон Гуан

Якби я туманити вас хотів,
Чи я признався б і назвав би вам
Ім'я те, що не можете ви чути?
В чім тут ознаки намислу, лукавства?

Донна Анна

Хто розбере вас? Тільки ж як могли ви
Сюди прийти, вас тут могли впізнати —
І не минути б вам лихої смерті.

Дон Гуан

Що смерть? За мить побачення такого
Я без вагання дам життя.

Донна Анна

А як же

Ви звідси вийдете, необережний?

Дон Гуан

(цілує її руки)

І ви за долю бідного Гуана

В тривозі! Так ненависті нема

В душі твоїй небесній, донно Анно?

Донна Анна

Ох, Боже мій, якби ж то я могла

Ненавидіти вас! Але вже треба

Розстатись нам.

Дон Гуан

Коли ж, коли ми знову

Побачимось?

Донна Анна

Не знаю, коли-небудь.

Дон Гуан

А завтра?

Донна Анна

Де ж?

Дон Гуан

Ось тут.

Донна Анна

О Дон Гуане,
Яка на серце я слабка!

Дон Гуан

Тепер
На знак прощення мирний поцілунок...

Донна Анна

Іди, пора.

Дон Гуан

Один, холодний, мирний...

Донна Анна

Який настирливий! Та на вже, ось...

Стукають.

Що там за стук? Сховайся, Дон Гуане.

Дон Гуан

Прощай же, до побачення, кохана.

(Виходить і вбігає знову)

А!..

Донна Анна

Що тобі? А!..

Входить статуя командора.
Донна Анна падає.

Статуя

Я прийшов на заклик.

Дон Гуан

О Боже! Донно Анно!

Статуя

Кинь її,
Все скінчено. Дрижиш ти, Дон Гуане?

Дон Гуан

Я? Ні!.. Я запросив тебе і радий,
Що бачу.

Статуя

Руку.

Дон Гуан

Ось вона... О, тяжко
Стискає кам'яна його правиця!
Лиши мене, пусти, пусти ж бо руку!..
Я гину, край всьому, — о донно Анно!..

Западаються.

* Лепорелло: О люба статує великого Командора! О пане!
"Дон Жуан" (іт.).

БЕНКЕТ У ЧУМУ

Олександр Пушкін
Бенкет у чуму

Перекладач: М. Рильський

Уривок з Вільсонової трагедії

"The city of the plaque"¹

Вулиця. Накритий стіл. За столом бенкетує
декілька жінок та чоловіків.

Молодий чоловік

Шановний голово! я нагадаю
Про того тут, кого ми добре знали,
Чиї слівця, цікаві приповідки,

Дотепні жарти, відповіді влучні,
Ущипливі в поважності забавній,
Бенкети наші сміхом приправляли
І гнали морок, що чума безжальна,
Негадано в гостину завітавши,
На найясніші посила уми.
Два дні тому, як вигадками тішив
Він збори наші; тож не може быть,
Щоб ми на цім гулянні безтурботнім
Забули Джексона! Його тут крісло
Стоїть порожнє, ніби дожидає
Веселуна — а він пішов уже
У попідземні селища холодні...
Ніколи красномовніший язик
Не замовкав іще у домовині;
Та ми тим часом живемо, і нам
Нема чого смутитися. Дзвінкі
Візьмемо кубки, в вигуках веселих
Згадаймо Джексона, немов між нами
І досі він живий!..

Голова бенкету

Покинув перший
Він коло наше, і тому в мовчанні
Ми вип'єм в честь його.

Молодий чоловік

Хай буде так!

Усі п'ють мовчки.

Голова

Твій голос, дівчино, у рідних співах
Дійшов межі довершеності. Пісню
Зачни нам, Мері, дику і тужливу,
Щоб потім ми в веселощі пірнули
Ще запальніш, як той, хто в дивнім сні
Був розлучився з нашою землею.

Мері

(співає)

Мирна праця, втіхи милі
В краї нашому цвіли.
Юрми люду щонеділі
До церков побожно йшли;
Наших діточок у школі
Щебетали голоси,
І з серпом блищала в полі
Криця гострої коси.
Та тепер — заперто школу,
Обезлюділи церкви,
Жито клониться додолу,
Ліс мовчить, як неживий.
На селі людей немає,
Мов пожежа перейшла,—
Тільки цвинтар всіх приймає
До останнього житла.

Щохвилини мертвих носять,
А моління ще живих
Крізь ридання бога просять
Упокоїть душі їх!
Щохвилини інше тіло
Похорону дожида,

І збиваються могили,
Наче в бурю череда!

Як судила доля рано
Одцвісти моїй весні,
Я молю тебе, коханий,
Ти не суджений мені:
Не цілуй у мертві губи,
Не доторкуйся руки,—
Проведи в могилу, любий,
Вірну Дженні здалеки.

А тоді — покинь ці луки!
І піди в далеку путь,
Щоб душі безмежні муки
Десь розвіять і забудь.
А коли чума відхлине,
Мій німий одвідай прах,
А Едмонда не покине
Дженні й там, у небесах!

Голова

За пісню цю спасибі, люба Мері,
За пісню, повну смутку та скорботи!
Колись чума, як бачиться, так само
Одвідала поля й долини ваші,—
І стогони та зойки розлягались
На берегах потоків і струмків,
Що в наші дні дзюркочуть супокійно
У дикім раї вашої землі;
Той чорний рік, коли в страшні покоси
Лягли одважні, чисті, молоді,—
Яку він пам'ять по собі лишив?
Хіба що в простій пісні відгомони,

Тужливі та приємні. Ні! ніщо
Так не печалить нас серед бенкету,
Як ніжний звук, відлунений в серцях!

Мері

О, я б воліла не співать ніколи
Оподаль хати вбогої батьків!
Батьки любили слухать юну Мері,
І я тепер неначе наслухаю
Саму себе в далекій бідній хаті...
Мій голос був тоді солодший: він
Був голосом невинності.

Луїза

Не в моді
Тепер такі пісні. Та й досі ще
Є прості душі: їм сльоза жіноча
Довірливі розчулює серця.
Здається їй, що тут ніхто не встоїть
Перед її плачем. Коли б же сміхом
Хотіла взяти, то, мабуть, усе
Сміялась би. Хвалив тут Вальсінгам
Красунь північних,— ну, вона тепер
І розстогналася. О, ненависна
Шотландських кіс лукава жовтизна!

Голова

Стривайте-по: коліс я чую стук!

Іде віз, повний мерців. За погонича на ньому негр.

Луїза, бач, зомліла! А здавалось,—
Тверде у неї серце, як у мужа.
Жорстокий проти ніжного кволіший,
І страх живе у пристрасній душі!
Водою збризни, Мері! Так, їй краще!

Мері

Ганьби моєї та печалі сестро,
Схились до мене.

Луїза

(приходячи до пам'яті)

Демон уявився
Мені вві сні — весь чорний, білоокий,
У свій візок мене він кликав. Там
Лежали трупи й хрипло белькотали
Незрозумілі і страшні слова...
Скажіть мені: цей віз проїхав справді
Чи тільки снівся?

Молодий чоловік

Годі-бо, Луїзо,
Розвеселись. Хоч вулиця вся наша —
Німотний схов од смерті та одчаю,
Безжурності та забуття притулок,
Та, може, скрізь візок той проїздить,
І ми його перепинять не смієм,—
А щоб кінець покласти цій розмові
Та втішити жіноцтво,— заспівай
Нам, Вальсінгаме, не сумної пісні,

Що від журби шотландської вродилась,
А пісні, де панує буйний Вахх,
Що виникла над келихом кипучим!

Голова

Того не вмію. Заспіваю гімн
Чумі на честь. Я вчора склав його,
Коли вночі додому повернувся.
Уперше за життя мене охота
Взяла до рим! То слухайте ж пильніш:
Мій хриплий голос тут якраз пасує.

Голоси

Гімн в честь чуми! послухаймо його!
Гімн в честь чуми! Чудесно! Bravo! bravo!

Голова

(співає)

Коли погрозлива зима,
Як гордий вождь, веде сама
На нас жорстокі та суворі
Полки морозів і снігів,—
Огні ми світимо бадьорі
І бенкетуєм круг огнів.
Цариця гнівная, Чума
Тепер іде на нас сама,
На жнитво важачи багате,
І в наші вікна день за днем
Могильна стукає лопата...
Куди ж од неї ми втечем?

Як од примхливої зими,
Замкнемось, друзі, од Чуми!
Креснім огню, чарки налиймо,
Повиймо пристрастю уми
І, шалу кинувшись в обійми,
Прославмо царствіє Чуми.

Є дивні чари у бою,
Страшної прірви на краю,
В безмежнім, грізнім океані,
В ревінні хвиль, в диханні тьми,
І в аравійськiм урагані,
І в лютім подиху Чуми.
Все, що загибеллю грозить,
Для серця смертного таїть
Незрозуміле чарування,
Безсмертя, може, відчуття! —
Щасливий той, хто в дні страждання
Ним осолоджував життя.

Хвала ж тобі, Чумо, хвала!
Нам не страшна могильна мла!
Уже йдучи по смертних сходах,
Підносим пінні кубки ми
І діви-рози п'ємо подих,
Хоч, може... сповнений Чуми!

Входить старий священик.

Священик

Безбожний спів, безбожні нечестивці!
Бенкетами, розпусними піснями
Глузуєте з німої тиші ви,

Що всюди смерть посіяла похмура!
На цвинтарі, під похоронний плач,
Під голосіння ревно я молюся,—
А ваші гульбища ці ненависні
Тривожать супокій могил,— і землю
Над мертвими тілами потрясають!
Коли б жінок і стариків моління
Загальної не освятили ями,—
Сказав би я, що духи тут лукаві
Безбожника вхопили грішну душу
І в вічну темряву зо сміхом тягнуть.

Кілька голосів

Про пекло ловко він оповіда!
Іди, старий! Тут не до тебе, діду!

Священик

Святою вас я закликаю кров'ю
Спасителя, розп'ятого за нас:
Безбожну киньте гулянку, коли
Ви хочете зустріть на небесах,
Кого любили у житті земному.
Розходьтесь по домах своїх!

Голова

Доми

Смутні у нас — а юність прагне втіхи!

Священик

Це, Вальсінгаме, ти? Невже забув,
Як на колінах — так іще недавно —
Труп материн сльозами обливав
І в муках бився на її могилі?
Що ж, думаєш, вона тепер не плаче,
Побачивши з небес, як син в розпусті
Гріховній тоне, чувши голос твій,
Що тут пісні вигукує скажені
Серед плачів та співів молитовних?
Іди ж за мною!

Голова

О, навіщо ти
Прийшов мене тривожити? З тобою
Я не піду. Мене сюди назавжди
Одчай і муки міцно прикували,
Свідомість непрощеного гріха,
Жах порожнечі, що стрічаю я,
У дім свій повернувшись змертвілий,—
І цих розваг незнані солодощі,
І кубка цього золота трутизна,
І пестоці (хай бог мене простить) —
Хоч грішної, та любої істоти.
Тінь матері не викличе мене
Відсіль. Запізно ти сюди прибув.
Зусилля марні, хоч за них я вдячний...
Іди ж, старик! Та хто з тобою піде,—
Хай буде проклят нині і повік!

Голоси

Bravo, bravo! Достойний голова у нас!
От так сказав! Геть, діду, геть іди!

Священик

Матільдин кличе дух тебе святий!

Голова

(встає)

Заприсягнись, піднявши в небеса

Блідю, зів'ялу руку, залишить

В труні ім'я, навіки зааніміле!

Коли б од неї, чистої, сховатись

Я силу мав!.. Вона мене вважала

За чесного, за гордого, і щастя

В моїх обіймах знала неземне...

Де я?.. о, благовіснице небесна!

Тебе я бачу там, куди мій дух

Уже повік не досягне...

Жіночий голос

Безумець:

Йому ввижається померла жінка!

Священик

Ходім за мною...

Голова

Ні, мій отче,

зглянься.

Лиши мене!

Священик

Хай бог тебе спасе!

Прощай, мій сину.

Виходить. Бенкет іде далі.

Голова залишається, глибоко замислений.

1 Чумне місто (англ.).— Ред.